

Szarka László

„Szabad szabadság” és modern patriotizmus. Jászi Oszkár és Ady elvbarátsága

A nemzetiségi, nemzetállami mozgalmak 19-20. századi európai történelmében kivétel nélkül minden nemzeti közösség, kivált azok értelmiségi, politikai vezetői kénytelenek voltak már szembesülni azzal a nehezen feloldható dilemmával, lehet-e szabadságot teremteni az általuk dominált etnikai térben, vagy saját nemzetállamukban úgy, hogy azt kizárólag saját nemzetük tagjai, esetleg azon belül is csak a szabadságról egyféléképpen gondolkodók számára kívánják biztosítani. A 19-20. századi nemzet- és államépítő kelet-közép-európai nacionalizmusok ezt az ellentmondást hol a függetlenségi nemzeti liberalizmus, hol a konzervatív liberalizmus egyszerre állagörző és nemzetmentő ideológiái, vagy éppen a baloldali eszmei irányzatok nemzeti színezetű árnyalatai – mint pl. a Pisludski-féle lengyel szocializmus vagy a Beneš féle cseh nemzeti (népi) szocializmus felé tájékozódva próbálták felülmúlni. A 19-20. század fordulójának magyar szellemi életében ezt a liberális nacionalista felfogást a különböző, legtöbbször erőtlén vagy inkább csak külsőségekben harsány függetlenségi törekvések mellett a kormányzati pozíciókat rövid pár év kivételével végig megőrző szabadelvű, majd a nemzeti munkapárti formációk képviselték. A parlamentbe való bejutás esélye nélkül a szociáldemokrata vagy a polgári alapozású ideológiai pártok 1918-ig csak csekély mértékben tudták befolyásolni az egyre konzervatívabb liberális szabadelvűség domináns pozícióit.¹ A mindig is soknemzetiségű régió szabadságeszménye a polgári nemzeti gondolattal kezdettől fogva szorosan összenőtt, s nacionalizmusok egymást követő fejlődési szakaszaiban hol egymást erősítve, hol pedig egymást gyöngítve, sőt kizárva kerültek – egyébiránt jórészt a többi ideológia változékony szabadságszükségleteihez és szabadságfelfogásához hasonlóan – ambivalens, egymást feltételező politikai és eszmei képletekbe. A kiegyezés kori Magyarországon Eötvös József jutott a legmesszebb szabadság és nemzetiség, a szabadság- és a nemzetiségi jogok összeegyeztethetőségének a végiggondolásában. Aligha véletlen, hogy az eötvösi szabadságfelfogás haladta meg először a patriotizmus és nacionalizmus

---

¹ A 19. századi gyökérszettel rendelkező nemzeti, konzervatív, baloldali, polgári liberalizmus magyar alakváltozatairól, s ezek 20. századi magyar közgondolkodást befolyásoló hatásáról ld. pl. Schlett István: A kormányzó liberalizmus sajátosságai Magyarországon 1867 után. Kommentár, 2008. 1. 44-55; Horváth Csaba–Techet Péter: Engedtek a negyvennyolcból. A nemzeti liberalizmus eltűnésének okai és mai megjelenésének esélyei. Kommentár, 2012. 5. http://kommentar.info.hu/iras/2012_5/engedtek_a_negyvennyolcbol

feloldhatatlannak tűnő ellentétét: *"... én nem látom által, miért lenne saját nemzetünkhöz való ragaszkodásunk más nemzetek gyűlöletével összekötve."*²

Ady és Jászi Jászi Oszkár 1907-ben kezdte el behatóan tanulmányozni a magyarországi nemzetiségi kérdést, azonnal szembesült Eötvös szabadságról és a nemzetiségi egyenjogúságról, mint a korszak egyik uralkodó eszméjéről kifejtett elméletével és koncepciójával, illetve a kiegyezéskori többségi magyar társadalom nemzetállami értelmezésével. Aligha véletlen, hogy a századforduló modernizációs sikereinek kontextusában a pártpolitikától távol álló elemzők, köztük Jászi is kénytelen észrevenni a poliglott Magyarország társadalmi és egyéni szabadságérzetét alapvetően korlátozó szociális, politikai és nemzetiségi egyenlőtlenségeket. Az ország mezőgazdasági birtokszerkezete, a politikai életet a parlamentbe bejutó közjogi pártokra leadott 5-6 százaléknyi választói támogatottsága szöges ellentétben állt a gyáripari termelés, a városiasodás és a kulturális modernizáció nyomán átrétegződött korabeli magyarországi társadalmi valósággal. A fele részben nem magyar anyanyelvű népesség patriotizmusát ilyen körülmények közt aligha lehetett a függetlenségi és kiegyezéspárti közjogi politizálás alternatíváihoz igazítani. Miközben az amerikai kivándorlók gyakran felhangzó panasza szerint „mostohává lett” magyar haza közel kétmillió ember számára nem kínált megfelelő megélhetési lehetőséget, az anyanyelvi, politikai jogok is folyamatosan sérültek az oktatásban, illetve a választójogban.

Jászi Oszkár többéves anyaggyűjtés, személyes terepbejárás, nemzetközi összehasonlítás után készült A nemzetállamok kialakulása és a nemzetiségi kérdés c. könyvével. Ebben a sok tekintetben paradigmaváltó munkában Jászi a nemzetiségi hovatartozástól független, megújult magyar hazafiság egyik alapvető feltételeként értékelte a nemzetiségi diszkrimináció minél teljesebb felszámolását.³ Joggal írta a könyvről Ady Endre a következő sorokat: „De, íme, hazához tartozást és szabadságot kellett kapnunk végre s Jászi Oszkár lelkét, ki léleknek magyarsága senkiével össze nem hasonlítható. Tehát együtt: a hazafiasság újrakeresztelő szakramentumát, Jászit, a szabad szabadságot s azt a magyarságot, amennyi s amilyen még

---

² Bényei József: Világnézeti elemek Eötvös József gondolataiban. In: Uő.: Eötvös József könyvei és eszméi, Csokonai Kiadó, Debrecen 1996. <http://mek.oszk.hu/03100/03176/html/eotvos20.htm> Eötvös Józsefnek a magyar liberalizmus egyik

³ Jászi patriotizmusának fejlődéséről ld. Hanák Péter, Jászi Oszkár dunai patriotizmusa, Magvető Budapest. 1985. Az 1914 előtti fejleményekre vonatkozó részlet – A nemzetiségi kérdés és Magyarország jövője, Budapest 1911.c. könyv teljes szövegével – letölthető itt az Érsekújvár és vidéke c. portálról: http://www.watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=1706:jaszi-oszkar-es-a-nemzetisegi-kerdes&catid=38:default&Itemid=58

sohasem lehetett."⁴ A dualista ünnepi szóvirágok közt sokszor leértékelődött, politikailag elhasználódott hazafiságot Ady képes volt modern, felelős patriotizmusként újraértelmezni. Legnagyobb magyarság-versei – például a *Föl-földobott kő*, a *Nekünk Mohács kell* és a háború alatt írt *Ember az embertelenségben* – száz évvel később is érvényes üzeneteket, érzéseket fogalmaztak meg. Arról, hogy Ady számára a hazafiság újragondolása miként jelentett egyszerre történeti elemzést és jövőbe mutató feladatot, a legjobban azok az írásai tanúskodnak, amelyeket Féja Géza gyűjtött egybe, s adott ki⁵

Lehet-e bármely nemzet tagjai, az állam polgárai közt megosztani a szabadságjogokat anélkül, hogy mások annak ne látnák kárát? El tudja-e fogadni az országot hazájának az, akit alapvető politikai, vallási vagy nemzeti jogaiban hátrányosan megkülönböztetnek? Lehet-e bármely nemzetállamban patrióta az, akik mások szabadságát nem tartotta sajátjával azonos fontosságúnak? És vajon lehet-e hazaáruló az, aki úgy akarja védeni saját hazáját, hogy más nyelvű polgártársai igazát és jogát, szabadságát és nemzeti mivoltát a modern patriotizmusa alapkövének tekinti? A magát minden tekintetben magyarnak, hazája, nemzete sorsáért felelősnek tekintő Ady számára komoly kihívást jelentett az a Jászi-féle inspiráció, hogy az első világháború előtti soknemzetiségű Magyarország nemzeteinek jogegyenlőségét is magába foglaló új patriotizmus megerősítése lehetett volna az országmentés legfontosabb eszköze.

1913 októberében a *Szabadgondolat* című lapban tette közzé Ady *Vallomás a patriotizmusról* című írásában, amelyben saját magyarságát és patriotizmusát vizsgálva, egyszerre szembesült saját baljós előérzeteivel és az ország egységét veszélyeztető dezintegrációs tendenciákkal. Ebben a több szempontból is kulcsfontosságú esszében arra a veszélyre hívta fel a figyelmet, hogy a más nemzetek egyenjogúságát el nem ismerő, azt folyamatosan korlátozó többségi vagy állami szintre emelt nacionalizmus milyen komoly fenyegetést jelent az ország jövője szempontjából.⁶ Nyugatos, Párizs-imádó, szabados és sokszor bántó, őszinte magatartásáért többször támadták ellenfelei. Még azt is felrőtták neki, hogy nem tanúsított igazi magyar hazafias magatartást. „Szóval hát bizony én erősen magyar vagyok, persze evoltomat is kegyetlen kritikával kísérve – válaszolta a magyarságát megkérdőjelezőknek ebben az

⁴ Ady Endre: Jászi Oszkár könyve (A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés, Nyugat, 1912. 10. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00104/03341.htm>

⁵ Ady Endre: Jólások Magyarországról. Tanulmányok és jegyzetek a magyar sorskérdésekről. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta Féja Géza. Athenaeum, Budapest 1936.

⁶ Babus Endre: Ady Endre: Vallomás a patriotizmusról, <http://ady.mtak.hu/hu/study.htm>. A tanulmány rövidebb változata. Az Ady-esszé keletkezéséről ld. még. Székely Artúr: Ady-émlékek. Nyugat, 1924. 3. <http://ady.mtak.hu/hu/sza.htm>

írásában. *De most jön az igazi vallomás: nemcsak magyar vagyok, ki olykor talán túlságosan önérzettel fajtája exponensének hiszi magát, de patrióta is. Olyanféle és romantikus is egy kissé, mint az olasz hazafiaké s a jobbféle magyar és lengyel emigránsoké, de ez a patriotizmus ma még szunnyad bennem. Amilyen szinte bizonyos, hogy a fajgyűlölet gyökereit is kiirtottam magamból, elannyira, hogy Jászi Oszkárón kívül kevesen lehetnek még nálam gyengédebb és szeretőbb érzésűek a magyarországi nemzetiségekhez, olyan egész bizonyos, hogy a patriotizmus keserves helyzet, és alkalomadtán felébredne bennem. Félek, nem lehetetlen, hogy ez a keserves helyzet és alkalom hirtelenebbül, mint hinnők és várnók, elénk borul. S itt foghat jutni minden mai különös, speciálisan magyar problémájánál kínosabba a magyar progresszívek különben is sokszínű tábora.”⁷* Vallomás és jövendölés ez. A „keserves helyzet”, a vesztes világháború formájában Ady félelmeit is meghaladó mértékben valósággá vált, beteljesült. A nemzeti érzéseket – az első világháborúban elesett 650 ezer magyarországi magyar, román, szlovák, horvát, szerb, rutén, német, örmény, zsidó hősi halott közös áldozatát a nagyhatalmak és az érintettek által figyelmen kívül hagyva, többé nem lehetett egy országon belül, a közös patriotizmus keretei közt kezelni.

A soknemzetiségű történeti Magyar Királyság évszázadokon át sokközpontú, sokrégiójú ország volt. Csak fennállása utolsó évtizedeiben – s akkor is főleg politikai értelemben – vált egyközpontú állammá. A Szepesség vagy Szászföld a maguk falfestményekben, szárnyas oltárookban gazdag román és gótikus templomaival a 14-15. században ugyanolyan centrális szerepet játszottak, mint a hódoltság rettenetes megosztottsága közepette a partiumi, felföldi és nyugati, illetve az erdélyi megyék, amikor ezek váltak meghatározó pontjaivá a fejlődésnek. A reformáció és ellenreformáció küzdelmében pedig Nagyenyed és Torda, Sárospatak és Vizsoly, Nagyszombat és Kassa váltak az igazán fő városaivá az ország fejlődését meghatározó áramlatoknak. A reformkorban a minden tekintetben fővárossá lett Pozsony mellett ismét élre törni készült Pest és Buda, de a magyar nyelv és irodalom széphalmi, kassai központjai. A kiegyezéskori Magyarországon a világvárossá vált Budapest mellett néhány iskolavárosnak, régi-új ipari központnak, tanító és tanárképző főiskoláikkal, gimnáziumaikkal sikerült a maguk országos jelentőségét megőrizniük. Köztük – a felföldi megyékben Eperjesnek, Lőcsének, nyugaton Sopronnak, az Alföldön Debrecennek és Kecskemétnek, Erdélyben pedig Kolozsvár mellett Nagyváradnak, Nagyváradnak, s továbbra is Nagyenyednek volt megkülönböztetetten fontos szerepe és helye.

---

⁷ Ady Endre: Vallomás a patriotizmusról. Ady Endre összes prózai művei, Arcanum Adatbázis Kft. Budapest 1999. <http://mek.oszk.hu/00500/00583/html/index.htm>

A második reformkorként is emlegetett 20. századi kezdetek kihívásaival, feladataival szembesülő nemzedéknek ugyanis egyszerre kellett problémakatalógust készítenie a magyar ugar szellemi, társadalmi, politikai tennivalóiról, az eredményes gazdasági modernizáció mögött lemaradó társadalom-, nemzetiségpolitikai kérdésekről, a soknyelvű, felerészben nem magyar Magyarország belső kohézióját kikezdő feszültségek kezeléséről. A magyar irodalom megújításában döntő szerepet játszó – Ady mellett Babits Mihálynak, Kosztolányi Dezsőnek, Móricz Zsigmondnak, Tóth Árpádnak állandó fórumot biztosító – Nyugat című folyóirat, a nagybányai iskola, vagy éppen a Jászi Oszkár általa szerkesztett Huszadik Század valódi átrendeződést hozott magával a 20. század elején.

Fontos, hogy ezekben a megújító törekvésekben a két egykori nagykarolyi diák már 1905-től kapcsolatban állt egymással. Adynak már ekkor jól végiggondolt álláspontja volt azokról a kérdésekről, amelyek kettejük kapcsolatát elvi szinten szorosra fűzték. A Budapesti Hírlap 1905. április 8-i számában a darabont-kormányt függetlenségi pozíciókból támadó harsány nacionalizmus kapcsán így írt a valódi hazafiság fogalmáról: „A nacionalizmus: a dühödt hazafiság. De még az sem. A patrióta nevet ugyan sokszor kompromittálták már, de még mindig szentebb fogalom köpenye, hogysesem a nacionalizmust fődhesse. A nacionalizmus nem hazafiság. A hazafiság valami olyan sine qua non-ja az embernek és a társadalomnak, hogy még fogalommá sem kell sűríteni s szót sem keresni hozzá. A közös kultúrában s közös társadalmi munkában álló, becsületes, munkásemberek mind azok. Hazafiak, ha úgy tetszik. Aki ellensége a haladásnak, a jobbra törésnek, az emberi szellem feltétlen szabadságának, hazaáruló, ha örökösen nem tesz is egyebet, mint a nemzeti himnusz énekléi.”⁸ Jászi kezdettől fogva tudatában volt Ady irodalmi, poétikai, tartalmi innovációinak, s értékelte az Ady-vers formai újdonságait és az Ady metafora-rendszerének a forradalmasító szerepét. 1914-ben Ki látott engem címmel megjelent kötetét Jászi a következőképpen méltatta. „Persze istentelennek és hazaárulónak kiáltották ki a húsfaszemek egyházi és nemzeti őrei. Pedig e költészet két legbecesebb vonása épp egy új vallásosság és egy új hazafiság megalkotásában áll... Miközben lerombolta a kiskirályok, a szolgabírák és az uzsorások hazának csúfolt érdekszövetkezetét: nagyszerűen káprázatos látomásokkal újra alkotta a munkások, a parasztok, a dolgos emberek hazáját. Ha a magyar forradalom ma nem toporzékol tehetetlen dühvel a kizsákmányoló haza ellen, ha kezdjük érezni e földnek melegét és a benne szunnyadó csírák vigasztalásos fakadását, ha nem a haza ellen, hanem a haza megváltásáért

---

⁸ Uo. <http://mek.oszk.hu/00500/00583/html/ady50.htm>

küzd a kitagadottak serege: azt elsősorban ennek a kevély, magyar nemzetrombolónak köszönjük.”⁹

Ady és Jászi elvbarátságának alapját tehát nem holmi szabadkőműves ármány, nemzetellenes összeesküvés, hanem éppen ellenkezőleg az egyenlőségre épülő, nemzetiségileg, társadalmilag osztatlan szabadságeszmény, a „szabad szabadság” két erős egyéniségének egymásra találása. A történeti magyar állam egységét a nemzetiségek egyenjogúsítására építő modern patriotizmus alternatíváját felismerő és hirdető Jászi és Ady az összeomlás utolsó alternatíváját képviselte. Ez a társadalmi, nemzeti tekintetben egyaránt kölcsönös felelősséget feltételező, osztatlan szabadságeszmény és a közös haza iránti lojalitásból táplálkozó, nemzetek együttműködésére támaszkodó patriotizmus sok más európai nemzet történetében, is megjelent. A kis nemzetek összefogásának kölcsönösséget, nemzetiségi toleranciát hirdető vagy éppen föderációs, „keleti svájci” alternatívái minden történeti vízválásznál felmerültek. Hajnóczy József, Széchenyi István, Kossuth Lajos, Szemere Bertalan, Eötvös József, Ady és Jászi állandó hivatkozásai és példaképei ennek a szellemiségnek. Éppen úgy, mint Aurel Popovici és Milan Hodža, Vasile Goldis és Michal Mudroň vagy Mihajlo Polit-Desančić, a Jászihoz, hasonlóan föderatív, keleti svájci megoldásokban gondolkodó román, szerb, szlovák politikusok.

Előadásom másik részében néhány adalékkal azt mutatom be, milyen ellentmondások, feszültségek és teremtő indulatok mozgatták az első világháborús összeomlása előtti két évtizedben azt a magyar szellemi életet, amelynek egyik meghatározó csoportjában olyan kitüntetett szerepet játszottak a partiumi iskolavárosokból elindult írók, művészek, tudósok.

A felerészben nem magyar anyanyelvű történeti Magyarországon a 20. század elején az 1903-1904. évi választásokon elszenvedett vereségével felbomlott a negyedfél évtizeden át ellenfél nélkül kormányzó Szabadelvű Párt. Tisza Kálmánnak és Tisza Istvánnak, Bánffy Dezsőnek, Széll Kálmánnak, Wekerle Sándornak ez az osztrák-magyar kiegyezéshez vaskövetkezetességgel ragaszkodó pártja mindenfajta függetlenségi törekvésben az ország és a nemzet létezésének ártó szándékot látott. A Deák Ferenc, Eötvös József, Andrássy Gyula által teremtett dualista rendszert és közjogot nemcsak az emigráns Kossuth Cassandra-jóslatával, de a kiegyezés fél évszázadában dinamikusan fejlődő ország új társadalmi, politikai realitásával szemben is 1867-es alapokon tartotta egyedül védhetőnek, egybentarthatónak.

---

⁹ Jászi Oszkár: Egy verseskönyvről. Világ 1914. február 15. Az írás megtalálható Jászi Oszkár publicisztikája, Gondolat, Budapest 1982. 212. <http://vmek.oszk.hu/09800/09871/pdf/jaszi1.pdf>

Ebben a – 20. század elején politikailag és eszmeileg kiéleződött – helyzetben lépett fel az a harmadik nemzedék, amelyen belül Szekfű Gyula úgy jelölte ki a Tisza István által sokszor bírált Ady Endre helyét, hogy mély magyarságához ragaszkodva az elsők közt ismerte fel a kiegyezés korszakában a „hanyatlás jeleit”, „az önáltatás és hazugság uralmát” a nemzeti formalizmus, „az úri hivatalok rongypompája” mögött.¹⁰ Miközben – a ma ismét sokak által feltétlen vonalvezetőnek tartott – Szekfű Gyula Ady nemzeti intuícióját, nemzetféltő magatartását, hazafias verseit a korszak Tiszáéval egybevethető nagy teljesítményként értékelte, a költő „politikai analfabetizmusát”, „őszintétlen forradalmiságát” kárhoztatta, az összeomlás felelősségét szinte kizárólag Ady politikai hátországában kereste és találta meg. A világháború végi reménytelenségében, az „egész világ ellen” országmentésre vállalkozó és reményt jelentő Károlyiékra, illetve a dualista „magyar Ugar” hibáit módszeres kritikának alávető Jászi-csoportra hárította, s felmentette az országot hét éven át miniszterelnökként vezető, a németek oldalán megívott háborút a vereség bekövetkeztéig teljes erejével támogató Tiszát.

Tény ugyanis, hogy Szekfű, szemben a mai megmondó emberekkel, még tisztán látta azt is, hogy az országot a 20. század első másfél évtizedében szinte teljhatalommal irányító Tisza István szintén súlyos mulasztásokat követett el a történeti ország összeomlásához vezető úton. Szerinte Tisza félreértette kora nagy kihívásainak természetét. A parlament megrendszabályozásával, az obstrukció letörésével foglalkozott és a soknemzetiségű, társadalmilag egyre tagoltabb ország parlamentjében az elsőprő magyar és birtokos, nemes, dzsentrális túlsúly fenntartását látta az ország- és nemzetmentés legfőbb eszközét. A törekeny nemzetiségi paktumterveken kívül nem volt képes valódi reformjavaslatok kidolgozására.¹¹

A mai magyar köztörténet nemzetieskedő vonulatában ma ismét leegyszerűsítő interpretációkkal találkozhatunk. A trianoni összeesküvés-elméleteknek se szeri, se száma. Az

---

¹⁰ „Míg Ady elleneinek magyarságát a föntvázolt nemzeti és állami illúziók határozzák meg, addig ez illúziókban nem hisz többé, a liberális korszak nemzeti formalizmusa az gondolkodására hatástalan, s attól mentesen — ez a döntő momentum — képes felismerni a kor magyarságán a hanyatlás szomorú jeleit. Ady a hitét vesztett magyar, az elszegényedett nemes, ki megveti az „úri” hivatal rongypompáját, s ellene szegül az önáltatás, a hazugságok uralmának. Legyen bár mégoly paradox is, ha az erkölcsi értékeket nézzük, de a tény maga kétségtelen: Berzsenyi és Kölcsey óta Ady az első magyar költő, ki „gyászos magyar hibákat”, foltokat lát kora arculatján és mélységes szomorúsággal nézi, ami körülte végbemegy. Költészetében újra feltámadnak Széchenyi szólamai a nemzethalálról, a magyar parlagraól.” Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következett, Bp. 1926. 315.

¹¹ „Tisza István liberális volt ugyan, végzete azonban többé nem újítást, hanem a tévútra jutott fejlődés feltartóztatását jelölte ki tragikus feladatául. Ép az jellemzi a viszonyok egészségtelen voltát, hogy a legkiválóbb sem tehet már egyebet, mint hogy napi munkát végez az adott helyzetben : késleltet, de nem gyógyíthat többé. Liberális elvekből, jól tudjuk, lehetetlenség tömör, vízálló, széllel és zivatarral dacoló töltést emelni. A gátakat is, melyeket Tisza István emelt, csakhamar áttörte az ár, mert anyaguk, melyet e nagy magyar hatalmas igyekezettel egymásra halmozott, omló homok: illúziókkal átítatott idegen liberalizmus volt.” Uo. 325.

1918-1920. évi magyar tragédia történeti összefüggéseinek feltárása, megértése helyett régi és új bűnbakok kijelölése a „megoldás”. A bűnbakot pedig hol a bécsi birodalmi politikusokban, s kivált a nagy háborús konfliktust egyébiránt hevesen ellenző trónörökösben, Ferenc Ferdinándban, hol a Tisza által a parlament közelébe sem engedett magyarországi szociáldemokratákban, hol pedig az 1868. évi nemzetiségi törvény betartását követelő, s emiatt hazaárulónak minősített nemzetiségi politikusokban vélik megtalálni. Őket azonban legalább név szerint meg kellene tudni nevezni ahhoz, hogy valódi bűnbakokká válhassanak. Kunfi Zsigmondot, Garami Ernőt, Buchinger Manót, Böhm Vilmost vagy az előbb felsorolt nemzetiségi politikusokat ismerni kellene ahhoz, hogy az országvesztésben őket lehessen elmarasztalni.

Ennél jóval egyszerűbb, ha az úgymond a magyar keresztény, nemzeti világ elveszejtésére összeszövetkezett szabadkőművesekben, a világ zsidóságában és persze az ő parancsait végrehajtó Károlyi Mihályban, Jászi, Oszkárban, majd pedig a magyar tanácsállamban és vezetőjében, Kun Bélában jelölik meg a kizárólagos, egyedüli vétkeseket. Ezek szerint az olvasatok szerint Ady a zsidó szabadkőművesek zsoldosaként nagyította fel az ország belső bajait. A „magyarok és nem magyarok” összefogását sürgetve pedig az Ady és a szabadkőművesek viszonyát tárgyalva, napjaink királypárti magyar történésze olyan „prebolsevik koncepciót” alakított ki, amely 1918-1919-ben a nemzeti keresztény Magyarország összeomlásának forgatókönyveként működött.¹² A magyarországi szellemi elit szabadkőműves páholyai, amelyek programjában a társadalmi igazságosság és szolidaritás, a szociális, karitatív tevékenység, a tudományos felismerések népszerűsítése állt az első helyen, ebben a konspiratív történelem-felfogásban a megtestesült gonoszság képviselőiként jelennek meg. Külön-külön vagy együtt, ők voltak az okai annak, hogy Wilson amerikai elnök a nemzeti önrendelkezés elvét tette az 1919. évi párizsi békekonferencia asztalára a háború utáni Európa rendezőelvéként. A magyar, román, szlovák, lengyel, lett, észt, litván nemzetállamra ma büszkén hivatkozó politikai elitek egy szabadkőműves gondolat megtestesítői. Ezek „az elvetemült szabadkőművesek” fogták a tollát Clemenceau-nak és Lloyd George-nak, amikor a versailles-i saint germain-i béke után a történeti magyar állam felosztását a trianoni békeszerződésben rögzítették. A dualista rendszer, a Habsburg-monarchia felbomlása ebben a kombinációban legfeljebb felejthető háttértörténet, Károlyiék,

---

¹² Raffay Ernő: Szabadkőművesek Trianon előtt, Budapest 2011; Uő.: **Harcoló szabadkőművesség – küzdelem a katolikus egyház ellen.** Budapest 2011; Uő.: Szabadkőműves béklyóban - **Ady Endre és a szabadkőművesség I. (1899-1905) Kárpátia Stúdió, Budapest 2014;** Uő.: Szabadkőműves zsoldban. Ady Endre és a szabadkőművesség II. (1905–1908), Kárpátia Stúdió, Budapest 2013.

Jásziék eszköztelen országmentő próbálkozásai pedig e szerint a koncepció szerint többet ártottak, mint az elveszített világháború négy évének minden vesztesége vagy a kiegyezés öt évtizedének minden mulasztása, nemzetiségi konfliktusa. A történetírás egyik alapkövetelménye, hogy a tények elhallgatása, az összetett folyamatok leegyszerűsítése, az elemzés helyett mítoszok gyártása, a ma kényelmetlennek tűnő tényezők, személyek utólagos megbélyegzése és kiátkozása rossz módszer, s nem vezethet érdemi eredményre.

A hovatovább az egész Nyugat-nemzedéket a másod- vagy harmadvonalba visszasorolni, a Huszadik Század című folyóiratot pedig a nemzetellenes összeesküvés szimbólumaként kezelni akarókkal szemben érdemes itt és most – Nagykárolyban, Jászi Oszkára emlékezve – rámutatni arra, milyen elementáris feladatokkal szembesültek száz évvel ezelőtt a független magyar tudományos és művészeti elitek. A korabeli magyarországi politikai folyamatokat egyszerre jellemezte a diadalmas gazdasági modernizáció, amely az országban igazi haladást mégiscsak inkább szigetszerűen, a gyorsan növekvő városokban, gyártelepeken tudott felmutatni.

A politikai közéletben az egyre konzervatívabb vonásokat öltő –a nemzetállami nacionalizmus kottája szerint protekcionista és diszkriminatív szempontok mentén csorbát szenvedett – liberalizmus volt az uralkodó eszme. A 19. század végétől egyre gyakoribbakká váltak nacionalista szűkkeblűség megnyilvánulásai, a hangos, de legtöbbször erőtlen magyarosító szándék okozta konfliktusok. Hasonlóan felemás volt a helyzet a soknyelvű magyarországi társadalmi életben is: sikeres és eredményes népoktatás-politikai reformok, kiváló iskolák alapozták meg a Nobel-díjakig ívelő életpályákat, ugyanakkor a társadalom jelentős része továbbra is analfabéta és munkanélküli maradt. Apponyi pedig, aki az oktatásügy kereteit úgy akarta modernizálni, hogy még a hittan-tanításban is a magyar tannyelvet szorgalmazta az állam ellenőrzése alá került nemzetiségi iskolákban. A milliós nagyságrendű kivándorlás mögött a szegénységnek, nélkülözésnek elképesztő bugyrai, poklai léteztek az országban. Az amerikázás által leginkább érintett északkeleti országrészben nem volt ritka az éhínség sem.

A tízezer hektáros nagybirtokok mellett egyre erőteljesebben jelentkezett a földéhség, a milliós nagyságrendűvé duzzadt nagyipari munkásság pedig, még mielőtt paraszttestvéreikkel együtt kivezényelték volna őket az első világháború lövészárkainak magyar és nem magyar százazrek halálát okozó anyagcsatáiba, szociális és politikai jogokat követelt magának. Az

emberségükben és nőiségükben sokszor megalázott sok tízezernyi cselédlány, mosóasszony, napszámában robotoló nő pedig megteremtette az alapját a magyar nőmozgalmaknak.

Ebben az országban nem lehetett sokáig büntetlenül csak a parlamenti vitáktól, kormánypárti mamelukok megrendelt szavazataitól, a politikát továbbra is úri huncutsággként felfogó magatartástól remélni az ország dolgainak irányítását. Miközben a történeti magyar osztályok, egyházak vezetőinek legjava is rádöbrent arra, hogy a fenyegető nagy háború nélkül is temérdek baj és megoldásra kérdés halmozódott fel, az általános választójogot a Monarchiának csak az osztrák tartományaiban tudták bevezetni, Magyarországon Tisza István csak tragikus halála előtt két nappal jelezte, hogy az ország összeomlását megakadályozandó, nem ellenzi tovább az ország minden felnőtt állampolgárára kiterjesztett választójog törvénybe iktatását.

Úgy, ahogy Ady felismerte a Huszadik Század körül szerveződő polgári radikális csoport jelentőségét, Jászi is tisztán látta Ady gondolatvilágában a Petőfiéhez fogható forradalmiságot.¹³ A „nagybirtokos hazafiság szellemével” a birtoktalanoknak és az elégedetleneknek a hangja nem érvényesülhetett. Ugyanígy a baloldal, a parasztság és a munkásság, a félországnyi nemzetiségek minden tiltakozása visszhangtalan maradt. S mindeközben az erősödő és politikai dimenziót is kapott antiszemitizmus hódított, anélkül hogy a magyar ugaron bérlőként gazdálkodók, a tudományban és művészetben nagy teljesítményeket nyújtó, a százezer számra ipari és földműves munkát végző, a magyar nyelvet és kultúrát anyanyelvi szinten elsajátító, nemzetiségi vidékeken is magyar intézményeket, iskolákat fenntartó zsidóságot megkülönböztette volna a nyereszkes és panamázó zsidóktól.

Jászi szerint Ady verseiben „igazi forradalom szele süvöltött”, „nagy, szent, zsoldáros komolysággal... A parasztkérdés szelleme dübörög itt a maga félelmetességében, a Dózsa György lelkéből lelkezetten, nem pedig zsúrhasználatra. (...)” S egy ponton Petőfinél is bátrabb Ady hazafisága, patriotizmusa Jászi szerint: „...ennek a költészetnek nagyszerű humanitása és liberalizmusa fölfedezi nemzetiségi mostohatestvéreinket, s újra született jakobinuslendülettel megérzi, hogy a magára hagyott magyar ügy elveszett az idegen fajúak bajtársi támogatása nélkül.”

---

¹³ Az 1910-ben induló Világ című polgári radikális napilaphoz is kezdetől fogva csatlakozott. S bár a Nyugattal meglévő szerződése nem tette lehetővé, hogy más lapban tegye közzé verseit, a lapindításkor is egyértelművé teszi a Jászival való elvbarátságát. „Én valóban egész örömmel állok a Világ mellé, ha erről szó lesz. Közös ügyünk, közös harcunk, közös vágyunk, még akkor is, ha ki kellene maradnom belőle.”

Jászit egész életén keresztül, haláláig tartó emigrációjában is elkísérte Ady költészete és gondolatisága.¹⁴ A Huszadik Század 1919. márciusi Ady-számának élén, a tanács hatalom első napjaiban Jászi szimbólummá, zászlóvá, vátesszé stilizálta Adyt. Benne látta a magyar szellemi arisztokratizmus és népiség, a falu és a város, a kereszténység és a demokratikus fejlődés szintézisét. Jászi szerint Ady a társadalmi, nemzetiségi jogegyenlőség megteremtésének megkerülhetetlenségét felismerve jutott el a demokráciának és a szocializmusnak – mint világfelfogásnak – az igenléséig : „Ez az alapvető erő az ő nemes osztályfelettsége, keresztény, sőt keresztény emberszeretete, a múltba való ösztönös és tudatos elmélyedése, de úgy, hogy a jövőt kutató és hívó tekintete újra élővé tette azokat a kódexromokat, melyeket a hatalmasok zsoldján élősködő történelmisírók a haladás útjába rakott. Ez az alapvető erő az ő gyönyörűen szintetikus egyénisége volt, mely a város és a falu értékítéleteit magasabb egységbe forrasztotta.”¹⁵

Röviden összegezve mondanivalónk lényegét: az 1880-as években a nagykarolyi iskolapadokból elindult két magyar történelmi személyiség kapcsolata egyszerre igaz és őszinte, a nemzeti liberalizmus és a megújított patriotizmus elvazonosságára épülő barátság volt. Nélkülük – ennek a barátságnak az értékei, tanulságai nélkül – nehéz lesz a 21. század rengeteg kihívására érvényes és tartós megoldásokat találnunk.

---

¹⁴ Vezér Erzsébet: Jászi Oszkár Ady-képe. Irodalomtörténet. 1980. 2. 526-537. http://epa.oszk.hu/02500/02518/00222/pdf/EPA02518_irodalomtortenet_1980_02_526-537.pdf

¹⁵ Jászi Oszkár, Ady és a magyar jövő, Huszadik Század 1919. 1-5.